

Lilijana Žnidaršič Golec

TRENJA MED KATOLIČANI IN PROTESTANTI V LJUBLJANI v drugi polovici 16. stoletja

Ljubljana leta 1550, na pragu druge polovice nemirnega 16. stoletja.¹ Po podatkih iz virov vlada med katoličani in protestanti v mestu zatišje. Od sodnega procesa proti duhovnikom, ki da so v Ljubljani in drugod širili krive (protestantske) nauke,² mineva že tretje leto. Karizmatični ljubljanski kanonik Primož Trubar, ki mu je uspel pobeg na tuje, zdaj slušbuje v svobodnem cesarskem mestu Rothenburg na Tauberi.³ Pavel Wiener, do pred kratkim vplivni član ljubljanske stolne duhovščine, pridiga in poučuje v Hermannstadtu (Sibiu) na Sedmograškem.⁴ Lenart Mertlic, generalni vikar ljubljanske škofije, ni več živ, umrl je kmalu po procesu, najbrž spomladi leta 1548.⁵ 15. maja tega leta, slabih trinajst mesecev po vojaški zmagi katoliškega cesarja Karla V. nad protestantskimi knezi, je na državnozbornem zasedanju v Augsburgu objavljen t. i. interim. Gre za cesarski odlok s šestindvajsetimi, večinoma nauku in obredju posvečenimi, člani, ki je do predvidoma končne rešitve verskih vprašanj na cerkvenem zboru obvezoval tako zagovornike (rimsko-)

- 1 Prim. Ferdo Gestrin, Ljubljana v 16. in 17. stoletju, v: *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo*. Ljubljana, 1984, 105–114.
- 2 Lilijana Žnidaršič Golec, *Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 22). Ljubljana, 2000, 144–154.
- 3 Prim. Anton Schindling, Primus-Truber-Gedenkorte in Süddeutschland, v: *Primus Truber und die Reformation in Slowenien. Fresacher Gespräche*. Breze/Fresach 2012, 25–28. (Sonderdruck aus *Carinthia* I. 203, 2013.).
- 4 Prim. Jože Munda et al. (ur.), *Slovenski biografski leksikon*. 14. zv. Ljubljana, 1986, 691. Dostopno v elektronski obliki na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi839168/> (15. 7. 2015).
- 5 Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 263–264.

katoliške kot augsburške veroizpovedi v cesarstvu.⁶ Toda ravnotežje med dvema stranema je bilo krhko, sčasoma pa je bilo tudi vse več znamenj, da niti interim niti vesoljni cerkveni zbor ne bosta prinesla pravega poenotenja. Na svečnico, 2. februarja 1551, sta na škofiji v Ljubljani s škofom Urbanom Textorjem očitno v slogi obedovala ljubljanska sodnik in župan. Izrazito katoliško čuteči škof naj bi ju med drugim »svarilno« obvestil o skorajšnjem kraljevem oziroma deželnoknežjem ukazu, po katerem da bodo morali meščani iz svojih domov odstraniti vse prepovedane (protestantske) knjige.⁷ Še pred sklenitvijo sporazuma med kraljem Ferdinandom I. in upornimi protestantskimi stanovi v Passauu poleti leta 1552⁸ so postali glasnejši tudi ljubljanski protestanti. V mestu se je začel širiti sramotilni spis z očitki na račun »duhovščine, plemenite in neplemenite, kot tudi svetnih oseb«. ⁹ Med njimi sta se znašla ljubljanski meščan, krznar in trgovec Mihael Frankovič in eden od njegovih sinov.¹⁰ Ker so neznani avtorji njemu in sinu z zasmehovanjem delali krivico ter škodili njuni časti, je Frankovič pred mestnim sodiščem proti njim vložil ovadbo.¹¹ S pravnim priznanjem dveh veroizpovedi v cesarstvu, (rimsko)katoliške in augsburške – s t. i. augsburškim verskim mirom leta 1555¹² – so se protestanti, natančneje luterani, v Ljubljani še okrepili.

V drugi polovici petdesetih let so se v mestu zaostрила zlasti nasprotja med pretežno luteranskimi mestnimi oblastmi in krogom generalnega vikarja ter kanonika Nikolaja Škofiča. V leto 1555 spada pritožba, v kateri meščani kot patroni oziroma nosilci pravice do imenovanja kaplana pri oltarju sv. Trojice v stolnici Škofiču očitajo, da si je neupravičeno prilastil ta oltarni beneficij.¹³ Proti koncu petdesetih let, ko je pri stolni cerkvi

6 Prim. Luise Schorn-Schütte, *Geschichte Europas in der Frühen Neuzeit. Studienhandbuch 1500–1789*. Paderborn – München – Wien – Zürich², 2013, 125, 367.

7 Vladislav Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*. 2. zvezek: Župani in sodniki 1504–1605, 145.

8 Schorn-Schütte, *Geschichte*, kot v op. 6., 128.

9 Zgodovinski arhiv Ljubljana (= ZAL), LJU 488, Cod I/8 –1552, fol. 124. Prim. Fabjančič, *Zgodovina*, kot v op. 7, 117.

10 Prim. Vladislav Fabjančič, Ljubljanski Frankoviči v 16. in 17. stoletju, *Kronika* 7, 1940, št. 2, 112, 117.

11 Glej spredaj op. 9.

12 Schorn-Schütte, *Geschichte*, kot v op. 6, 128, 367.

13 Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 286–287.

poučeval Nikolajev sin Krištof, se je vnel še prepir zaradi tamkajšnje šole, nad katero so si pristojnosti sicer delili škof, kapitelj in mesto.¹⁴ O Nikolaju, ki je umrl junija leta 1561, so ljubljanski protestanti celo trdili, da je imel v svojem življenju »nad dvajset let v zakupu zakonito poročeno mater svojega sina«. ¹⁵ Letna zakupnina zanjo naj bi znašala osem renskih goldinarjev, kar je (nominalno) ustrezalo desetini kanoniške prebende v kapitlju.¹⁶ Enemu Nikolajevih sinov naj bi poleg vsega sodili zaradi »sodomitstva«, tj. homoseksualnosti.¹⁷ Občutno nenaklonjen, če že ne sovražen, odnos vodilnih ljubljanskih protestantov do generalnega vikarja je bil predvsem posledica njegovega preganjanja luteranov: preganjal naj bi »številne kristjane in jim odrekal pokop«. ¹⁸ Trubar osebno je Škofiča štel za svojega največjega sovražnika zaradi vere.¹⁹ Sicer pa so na prehodu v šestdeseta leta pri ljubljanski stolnici delovali kar trije člani družine Škofič, poleg Nikolaja in Krištofa še Nikolajev sin Janez kot levit oziroma vikar.²⁰ Tik pred cerkvenopravno potrditvijo je bil takrat tudi kanonik Mihael Frankovič, sin prej omenjenega Mihaela,²¹ ob njem je precej trdno prokatoliško jedro med kanoniki predstavljal nekdanj protestantizmu naklonjeni Andrej Steinmetzer (lat. Latomus).²² Najpozneje konec avgusta 1562 je kot prošt zasedel najvišji položaj v kapitlju Andrejev brat Matija.²³ Prepad med katoliškim in luteranskim taborom se je še poglobil, ko se je junija 1561 v mestu najprej za krajši čas, leto pozneje pa za daljši, naselil Primož Trubar.²⁴

14 Lilijana Žnidaršič, Šola pri cerkvi sv. Nikolaja v Ljubljani prvih sto let po ustanovitvi škofije, *Kronika* 46, 1998, 11–12.

15 Theodor Elze, *Primus Trubers Briefe*. Tübingen, 1897, 121. Prim. Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 224–225.

16 Prim. Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 208.

17 Elze, *Primus Trubers Briefe*, kot v op. 15, 115, 121; Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 224–225.

18 Elze, *Primus Trubers Briefe*, kot v op. 15, 115–116.

19 Prim. Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 151.

20 Prav tam, 286–287, 305.

21 Prav tam, 244.

22 Prav tam, 136–137.

23 Prav tam, 118. O Andrejevem in Matijevem sorodniku Juriju Steinmetzerju prav tam, 281–282.

24 Prim. Mirko Rupel, *Primož Trubar. Življenje in delo*. Ljubljana, 1962, 120 sl., 142 sl.; Žnidaršič Golec, Trubarjeva Cerkovna ordninga med želenim in živetim, v: Sašo Jerše

Junija 1562 se je Trubar v Ljubljano vrnil v vlogi superintendenta kranjske deželne Cerkve augsburške veroizpovedi s sedežem pri špitalski cerkvi sv. Elizabete blizu stolnice.²⁵ Tudi zato, ker je bila ta cerkev majhna, je poskušal Trubar že leto prej »pravo krščansko vero« širiti še iz kakšne druge cerkve v mestu. 17. julija 1561 je v pismu Ivanu Ungnadu brez zadržkov razkril:

»Naslednjo nedeljo [10. julija], ko pride ljudstvo v špitalsko cerkev, nameravamo oditi z njim v [frančiškanski] kloster in brez pozdrava menihov tam opraviti svojo pridigo, naslednjo nedeljo pa imeti večerjo [obhajilo].«²⁶

Trubarjevo brezkompromisno in, kot je videti, zelo uspešno pridobivanje Ljubljančanov za luteranski nauk je naletelo med katoliško duhovščino na velik odpor. Trubar poroča o duhovnikih, ki da na prižnicah in pri vinu »vpijejo, da hočejo odpadnik Trubar in njegovi pomočniki z lutrovsкими pridigami in knjigami uvesti in osnovati v slovenskih in hrvaških deželah drugo, novo, krivo, zapeljivo vero in nove službe božje«. Nekateri katoliški duhovniki da so »celo tako nesramni, da javno trdijo in raznašajo: edinole novi evangelijski nauk in vera sta kriva, da je sedanji svet tako hudoben, da draginja v vseh stvareh tako raste in da dobivajo povsod premoč Turki in vse nadloge.«²⁷ Za Trubarja in njegove duhovnike, predikante, je bila kot »cerkev Ljubljančanov« posebej zanimiva cerkev sv. Petra, ki je v resnici stala zunaj mestnega obzidja, a je bila sedež starodavne pražupnije ter stoletja dolgo edina župnijska cerkev ljubljanskih meščanov in drugih prebivalcev mesta. Če je verjeti Juriju Bravšiču²⁸ – papeškemu pridigarju in Trubarjevemu nasprotniku – je

(ur.), *Vera in hotenja. Študije o Primožu Trubarju in njegovem času*. Ljubljana, 2009, 226.

- 25 Prim. Vida Stare, Pokopališče pri sv. Elizabeti v Špitalski ulici v Ljubljani, *Kronika* 39, 1991, št. 3, 18 (z nekaj faktografskimi napakami).
- 26 Obj. Jože Rajhman, *Pisma Primoža Trubarja*. Ljubljana, 1986, 90 (slov. prevod). Frančiškanski samostan s cerkvijo je stal na današnjem Vodnikovem trgu.
- 27 V posvetilu h knjigi *Articuli oli deili te prave, stare vere kersčanske* (1562). Prim. M. Rupel (ur.), *Slovenski protestantski pisci*. Ljubljana, 1966², 139.
- 28 Bravšič, tudi Braošič (Braosich). Več o njem v delu Lilijane Žnidaršič Golec, *Ljubljanska stolna duhovščina in protestantska reformacija do škofa Konrada Glušiča* (1571–1578), *Zgodovinski časopis* 52, 1998, št. 2, 171.

Trubar 5. junija 1564 nasilno vdrl v šentpetersko cerkev, iz nje napodil katoliško duhovščino, nato pa »stopil na prižnico in sramotil svete Božje reči z brezmejnimi bogokletjem«. ²⁹ Ljubljanski škof Peter Seebach, ki so ga najvišje svetne in cerkvene oblasti leto zatem sumile celo simpatiziranja z luteranstvom, ³⁰ je že poleti 1562 Trubarja in več drugih predikantov očrnil pri deželnem knezu in cesarju Ferdinandu. ³¹ Po njegovo je šlo za prepirljivce, ki bi lahko sprožili upor in prelivanje krvi. Luterani v Ljubljani naj bi obenem grozili, da bodo pobili vse menihe in duhovnike, če bo katoliška stran dosegla Trubarjev izgon. ³² Škof Seebach je Ferdinandu še potožil, da je Trubar v mesto »na nemajhne stroške deželnih stanov pripeljal tiskarja, ki je med drugim tiskal v slovenščino prevedene sramotilne pesmi proti duhovščini ter proti rimskokatoliški Cerkvi in veri«. ³³ O tem, da so verske napetosti zajele vse sloje mestnega prebivalstva, ne le na primer meščanov ali plemiških prebivalcev Ljubljane, govori odlomek iz Trubarjevega *Katekizma z dvema razlagama*. V tem leta 1575 objavljenem delu se Trubar spominja, kako je nekega dne leta 1562, ko je bil z družino v kuhinji – stanoval je v Poschevi hiši na današnjem Ribjem trgu ³⁴ – prestregel pogovor dveh dekel v sosednji hiši. Dekli naj bi med drugim slišal reči: »Ta kurbin Primož ž nega tovariši pridiguje, de divica je ena kurba bila.« ³⁵

Prvo resnejše soočenje stališč med duhovniki obeh veroizpovedi se je zgodilo po dveh letih Trubarjeve superintendentske službe. Pobudo za polemično razpravo so s pismom z dne 1. julija 1564, poslanim »v roke Juriju N., menihu in pridigarju v ljubljanski stolnici«, dali Trubar, Sebastjan Krelj in Janž (Hans) Tulščak. V latinščini napisanem pismu

29 Obj. Johann Loserth, *Truberiana*, v: *Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich* XXIV, 1903, 3–10.

30 Rajhman, *Pisma*, kot v op. 26, 154 (slov. prevod).

31 Prim. Rupel, *Primož Trubar*, kot v op. 24, 149.

32 Jonatan Vinkler, *Cerkovna ordninga Primoža Trubarja kot politično dejanje*, *Stati inu obstati* 19-20, 2014, 30.

33 Prim. Žnidaršič Golec, *Duhovniki*, kot v op. 2, 190.

34 Danes Trubarjeva hiša literature (vhod s Stritarjeve ulice, št. 7).

35 *Catechismus z dvema izlagama* (1575), v: *Zbrana dela Primoža Trubarja II* (uredila F. Krajnc - Vrečko). Ljubljana, 2003, 172. Prim. *Slovenski protestantski pisci*, kot v op. 27, 225.

so katoliškega naslovljenca – franciškana Jurija Bravšiča, po rodu najbrž iz Kopra ali okolice³⁶ – pozvali, naj dokaže, da je njihovo učenje krivoversko, kot trdi v svojih pridigah. Pomemben razlog za poziv je lahko bila privlačnost Bravšičevih pridig, v katerih naj bi pred »neuko in nevedno množico« pripadnike augsburške veroizpovedi vztrajno razglašal za krivoverce in zapeljivce. Bravšič je na pismo odgovoril v desetih točkah, ki pa jih je najprej poslal v pregled novemu deželnemu knezu, nadvojvodi Karlu. V nadaljevanju so podrobneje predstavljeni temeljni argumenti in misli obeh strani, hkrati pa spodbujamo objavo celotne korespondence v slovenskem jeziku. Medtem ko je sicer nekoliko površen prevod pisma tedaj vodilnih ljubljanskih predikantov izšel v Rajhmanovih *Pismih Primoža Trubarja* (1986),³⁷ sta Bravšičev odgovor in spremni dopis Karlu doživela zgolj objavo v latinskem izvirniku, in to že pred več kot 110 leti (1903).³⁸

Pismo Trubarja, Krelja in Tulščaka se začneja z željo po zdravem spoznanju edinega Odrešenika, Jezusa Kristusa, ob hkratnem sovraštvu do Antikrista. Bravšič, ki se je že v tej točki čutil izzvanega, se je na željo predikantov odzval z retoričnim vzklikom: »Kot da bi sveta katoliška Cerkev in sveti [cerkveni] očetje našega Odrešenika [Jezusa Kristusa] doslej ne priznavali in bi nas milost krsta brez učinka Svetega Duha pustila v prvotni slepoti!« Ni mogoče, je hotel povedati Bravšič, da bi se Cerkev v dolgih stoletjih obstoja motila. Kakor tudi ni bilo mogoče, da milost zakramenta krsta vsa ta stoletja ne bi učinkovala. V pismu predikantov sledi nato argument, da gre pri oznanjevanju augsburške veroizpovedi vendarle za službo čistega evangelija (sinceri evangelii), ne pa za krivi, zapeljivi nauk, kar zasebno in javno govori Bravšič. Bravšič odgovarja, da o tem, kako predikanti »izkrivljajo čisti evangeljski nauk«, zdaj ne bo razpravljal. Poudarja pa, da tudi 14. člen augsburške veroizpovedi³⁹ prepoveduje, da bi v cerkvi javno učil in delil zakramente, kdor ni bil

36 Prim. Loserth, *Truberiana*, kot v op. 29, 8.

37 Rajhman, *Pisma*, kot v op. 26, 185–186 (lat. izvirnik), 186–187 (slov. prevod). Latinsko pismo je najverjetneje sestavil Sebastjan Krelj.

38 Glej spredaj, op. 29.

39 Prim. obj. celotne veroizpovedi v sodobni nemščini na: <http://www.sola-gratia-verlag.de/Sola-Gratia-Verlag.008-01-21.pdf> (15. 7. 2015).

za to službo zakonito izbran oziroma poklican (rite vocatus). Ob tem jih sprašuje, na katero avtoriteto se pravzaprav sklicujejo, in posebej Trubarja: »Kdo je zlasti tebi, Primož Trubar, dal to cerkveno pooblastilo [auctoritatem], ki te je ljubljanski škof Urban [Textor] po naročilu cesarskega veličanstva izgnal iz Cerkve in celotne dežele?« Sicer pa pravi, da jih ne označuje za krivoverce in zapeljivce, da bi jih užalil, temveč jih spodbudil, da bi krivi nauk zavrgli ter se oklenili »svete katoliške in apostolske vere«. Sam naj ne bi širil nikakršnih brezbožnih pogledov, kot mu naprej v pismu očitajo Trubar, Krelj in Tulščak, učil naj bi le skladno z zavezami koncilov in izročili cerkvenih očetov. »Če je v tem brezbožnost, potem je pobožnost zunaj Cerkve,« dodaja Bravšič.⁴⁰

Še najbolj so predikante, zdi se, motili Bravšičevi vse drznejši in ognjevitejši nastopi, ki naj bi v srcih množic prebujali strasti in predvsem vžigali nemir. Bravšič se je odgovoru na ta očitek izognil z retoričnimi vprašanji, usmerjenimi proti domnevnim odkrito nasilnim dejanjem predikantov, natančneje proti že omenjenemu incidentu v cerkvi sv. Petra. Na čelu vseh teh dejanj naj bi stal Trubar. S protinapadom se je Bravšič v precejšnji meri odzval tudi na vprašanje, na podlagi česa sploh razglaša predikante in njihove privrženca za krivoverce. Tega namreč naj ne bi do takrat naredili niti cesar niti državni stanovi Svetega rimskega cesarstva. Nasprotno, v Passauu so sklenili celo dogovor in premirje. Potem ko v odgovoru Bravšič vnovič zatrdi, da je temelj katoliškega nauka Kristus in da se sam kot vernik ene katoliške Cerkve bori proti tistim, ki se hvalijo z več Cerkvami, svojim nasprotnikom očita, da so sami v neskladju z augsburško veroizpovedjo. Med drugim naj bi učili, da so vsi grehi enaki in da človek, ki je bil krščen, ne more grešiti vse do smrti. Obsojal naj bi jih kar 2. člen augsburške veroizpovedi, ki izrecno nasprotuje učenju, da poškodovanost izvirnega greha oziroma poželenja ni ne dobra ne slaba stvar. Predikanti naj bi neupravičeno odklanjali slišno spoved in enačili zakonsko zvezo z devištvom. Liturgične besede »Božji služabnik, ali se odpoveš hudiču [...]« naj bi med krščenjem v ljubljanski mestni hiši nedavno celo zamenjali z vprašanjem: »Božji

40 Rajhman, *Pisma*, kot v op. 26, 185/186; Loserth, *Truberiana*, kot v op. 29, 5 (pismo predikantov), 8 (Bravšičevo pismo), točke 1–3.

služabnik, ali se odpoveš papežu ter vsem njegovim delom in zapovedim?« V zvezi z državnim zborom v Passauu in tamkajšnjim dogovorom iz leta 1552 Bravšič izpostavlja sklep, po katerem naj bi se v cesarstvu nadlegovanje (molestia) zaradi vere prenehalo izvajati v šestih mesecih. Tega roka naj se ljubljanski protestanti ne bi držali; raztegnili da so ga na dvanajst let (do aktualnega leta 1564) in dlje, očitno kar v večnost.⁴¹

Trubar, Krelj in Tulščak so Bravšiču ponujali na vpogled besedilo ausgburške veroizpovedi, češ naj si jo prebere in nato dokazuje njeno krivoverskost. To naj naredi na podlagi *Svetega pisma*, česar naj se loti že zato, da ne bodo on in njegovi poslušalci zasmehovani. Pri tem se sicer ne bo pomeril le z njimi, temveč z (državnimi) stanovi cesarstva, še zlasti pa s stanovi (notranjeavstrijskih) dežel Štajerske, Koroške in Kranjske, ki so vsi sprejeli augsburško veroizpoved. Bravšič tudi v tej točki odgovarja pretežno v vprašalni obliki. Najprej (se) sprašuje, na podlagi česa je on pooblaščen, da bi smel razsojati o veroizpovedi. Kajti cesar in Sveti sedež ga v Ljubljani nista postavila »za sodnika, temveč za pridigarja«. Kdo je predikantom navsezadnje sploh dovolil slediti augsburški veroizpovedi in vpeljati številne, že obsojene ter za duše škodljive poglede? In še, kdo je Trubarju dovolil, da se vrne na Kranjsko? Bravšič nazadnje sklene, da brez ukaza in pooblastila predstojnikov disputa s svojimi izzivalci ne bo začel. Njihova dejanja da izvirajo iz slabega namena, poleg tega je mogoče predvideti, da bi javna polemika povzročila nemire. »Pri Kristusovi krotkosti in blagosti« Trubarja, Krelja in Tulščaka Bravšič hkrati roti, naj se ne »vojskujejo v skladu z mesom«, ves razum naj »vklenejo nazaj v pokornost Kristusa Jezusa«.⁴²

Kot kaže, do polemike ni prišlo. Zaradi izida njegove *Cerkovne ordinacije*, ki je posegla v pravice deželnega kneza⁴³ – nekoliko pa najbrž tudi zaradi njegove prozelitske gorečnosti – je moral Trubar kmalu spet zapustiti notranjeavstrijske dežele. Na položaju superintendenta ga je nasledil Sebastjan Krelj, višjo cerkveno službo pa je v letu Kreljeve smrti (1567) v

41 Rajhman, *Pisma*, kot v op. 26, 185/186–187; Loserth, *Truberiana*, kot v op. 29, 5 (pismo predikantov), 8–9 (Bravšičevo pismo), točke 4–6.

42 Gl. Rajhman, *Pisma*. Kot v op. 26, 186/187; Loserth, *Truberiana*, kot v op. 29, 5–6 (pismo predikantov), 9–10 (Bravšičevo pismo), točke 7–10.

43 Prim. Žnidaršič Golec, *Trubarjeva*, kot v op. 24, 224–242; Vinkler, *Cerkovna ordnina*, kot v op. 32, 14–35.

Ljubljani dobil tudi Bravšič. Postal je dekan ljubljanskega stolnega kapitlja, pri čemer je njegovo dekanovanje zaradi zgodnje smrti trajalo samo do leta 1569.⁴⁴ Trubar se je sicer kot morebitnih nasprotnikov v polemiki najbolj bal jezuitov. Že sredi julija 1561 je v pismu Ivanu Ungnadu zapisal:

»Če bi rimsko veličanstvo [Ferdinand I.] semkaj poslalo jezuite, da bi proti meni disputirali in pridigali, kakor nekateri menijo, potem bom pisal doktorju Jakobu Andreaeju, župniku v Göppingenu, naj preoblečen pride semkaj na stroške [kranjskih] deželnih stanov ter mi stoji ob strani. Če le imam njega pri sebi, bomo vojno častno izvedli, saj sta Bog in njegova resnica najprej pri nas.«⁴⁵

O tem posredno govori tudi Trubarjevo posvetilo v *Katekizmu z dvema izlagama* Francu Juriju pl. Reinu s Strmola iz leta 1575:

»Letos pa je v Gradcu na Štajerskem blizu naše domovine v tisku izdal jezuit ostro disputacijo v svojem smislu zoper našo Cerkev in vero, v kateri skuša dokazati s popačenimi, neskladnimi, krivo pritegnjenimi izreki, zgodbami in primeri iz Svetega pisma, starih [cerkvenih] očetov in cerkvenih zborov, da je sedanja papeška Cerkev prava, katoliška in apostolska, naša pa napačna in krivoverska.«⁴⁶

Luterani v vsej Notranji Avstriji so si vsaj začasno oddahnili tri leta pozneje, leta 1578, ko jim je v verskih zadevah precej popustil nadvojvoda Karel (u. 1590), razpet med zvestobo katolištvu in ogroženostjo njegovih dežel pred Turki. T. i. verska pomiritev, sprejeta v Brucku na Muri, je dovoljevala bogoslužje in pouk po augsburški veroizpovedi notranjeavstrijskim deželnim stanovom in trem deželnoknežjim mestom, med njimi – ob Gradcu in Judenburgu – tudi Ljubljani. Čeprav Karlove koncesije niso govorile o organizacijskih vidikih, so začeli stanovi pospešeno izpopolnjevati tedanjo strukturo in medsebojne vezi deželnih Cerkva. Sedež kranjske Cerkve je seveda še naprej ostajal v Ljubljani. V zadnji petini 16. stoletja je mesto štelo okrog 6000 prebivalcev, luteranov je bilo od nekako dobre polovice do dveh tretjin.⁴⁷ Kot argument tako

44 Žnidaršič Golec, Ljubljanska stolna duhovščina, kot v op. 28, 171.

45 Rajhman, *Pisma*, kot v op. 26, 90 (nem. izvornik), 91 (slov. prevod).

46 Prim. *Slovenski protestantski pisci*, kot v op. 27, 213.

47 Vlado Valenčič, Etnična struktura ljubljanskega prebivalstva v času protestantizma, *Kronika* 16, 1968, št. 3, 138.

luteranske stanovske kot deželnoknežje katoliške strani se je pojavljala (osebna) vest.⁴⁸ Pomembni dokazi o takratnih katoliško-protestantskih trenjih so ohranjeni v delu *Slava vojvodine Kranjske* (1689), v katerem lahko na primer preberemo:

»Zavezo [iz Brucka na Muri], da se bo držal obljub, je Karel pogojeval z ustavitvijo medsebojnega zasmehovanja in zmerjanja. Kakor se bo sam zavzel za odpravo neprimernega vedenja do luteranov, tako naj luteranska stran poskrbi, da se njemu in njegovim tovarišem v veri ne bodo posmehovali predikanti in drugi luterani. Ti da katoličanom, kadar jih vidijo na cesti, obešajo posmehljivke. Karel tega ne bo več prenašal, luterani in katoličani naj odslej drug o drugem govorijo bratsko in krščansko.«⁴⁹

Vendar napetosti med še samozavestnejšim luteranskim taborom in od začetka osemdesetih let počasi spet utrjujočo se katoliško stranjo niso ponehale prav do konca 16. stoletja. K poskusom rekatolizacije Ljubljane spada dogajanje v zvezi s proprotestantskim delovanjem ljubljanskega mestnega svétnika in lekarnarja Vincenca De Agnelattija. Ker naj bi (javno) razpravljaj o verskih stvareh in razširjal krivoverske knjige, je nadvojvoda Karel od mestnega sveta zahteval De Agnelattijevo odstavitve, ki pa je bila na prošnjo deželnih stanov 1. julija 1589 preklicana.⁵⁰ Kljub koncesijam iz Brucka je nadvojvoda Karel vse odločneje posegal v verske razmere v »svoji«, deželnoknežji Ljubljani. Od krajevnih oblasti je vedno znova zahteval, naj protestantske svétnike zamenjajo s katoliškimi. Zelo zanimiv je odgovor ljubljanskih veljakov na ukaz iz Gradca leta 1594 – že med regentstvom mladoletnega Karlovega sina Ferdinanda (II.) – v katerem ti med drugim pravijo:

»Svétniki, ki so privrženi augsburški veroizpovedi, so pripravljene prostovoljno se odpovedati svojim mestom, vendar po drugi strani med katoličani ni tako sposobnih oseb. Ker zaradi vere med njimi ni nika-

48 Prim. Arno Strohmeier, *Svoboda politike in moč vere. Študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vrenj (ok. 1550 do ok. 1650)*. Ljubljana, 2011, 160.

49 Lilijana Žnidaršič Golec, O verskem oziroma religioznem v Slavi. Pogledi Janeza Vajkarda Valvasorja in sledi Erazma Franciscija, v: J. Weiss (ur.), *Studia Valvasoriana*. Ljubljana, 2014, 408.

50 Prim. Fabjančič, *Zgodovina*, ot v op. 7, 250.

kršnega nesporazuma, temveč vlada sloga, naj katoliški veri privržene osebe to razložijo gospodu vicedomu in ga prosijo, naj piše deželnemu knezu, da pusti protestante na njihovih mestih.«⁵¹

Le nekaj dni prej je moral na nadvojvodovo zahtevo v zapor meščan Gašper Sernec (Sernitz), saj je na praznik sv. Rešnjega telesa na svojem oknu izobesil konjsko odejo v posmeh mimoidočim v procesiji.⁵² Prav procesije ob praznikih so bile priljubljena tarča protestantsko naravnanih prebivalcev mesta. Na Marijino vnebovzetje, 15. avgusta 1595, naj bi po besedah »vélikega protireformatorja« Tomaža Hrena katoliško množico z oken nadlegovali »plehke ženske in prevaranti«. Govorili naj bi, da je Jezusova mati »povsem navadna ženska kakor vse druge«. ⁵³ Hud udarec, od katerega si niso več opomogli, je ljubljanskim luteranom nazadnje zadal nad leto dni (1598–1599) ponavljajoči se Ferdinandov dekret, po katerem so morali iz Ljubljane in vseh dednih dežel oditi vsi njihovi pridigarji in učitelji.⁵⁴ 1. novembra 1598 je v katoliške roke dokončno prešla tudi špitalska cerkev sv. Elizabete.⁵⁵ Škof Hren, ki je prevzem vodil, je v svoj dnevnik ob tem zapisal:

»Zasedel sem cerkev, razbil krstilnik, raztrgal onečlaščne oltarne prte, znova očistil prostor za blagoslovljeno vodo. [...] Razbili smo orgle luteranov [...]. Brez vsakršnega hrupa krivovercev. Nihče si ni upal črhiniti.«⁵⁶

Nasprotja med katoličani in protestanti, v našem primeru zlasti luterani, so bila vseskozi večplastna. Nastajala niso le zaradi tedaj za mnoge resda nadvse pomembnih razlik v razumevanju (pravega) krščanstva. Prepirali se niso le zaradi teoloških vprašanj, kot so opravičenje, narava

51 Prav tam, 276.

52 ZAL, LJU 488, Cod. I/15, 1594, 178. Prim. Fabjančič, *Zgodovina*, kot v op. 7, 276.

53 L. Vidmar (ur.), *Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar. O slovstvu na Kranjskem*. Ljubljana, 2009, 37–38.

54 Prim. Vanja Kočever, Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599, *Arhivi* 37, 2014, št. 1, 44.

55 Prim. Lilijana Žnidaršič Golec, Meščani in cerkvene ustanove v Ljubljani do konca 16. stoletja, *Kronika* 50, 2002, št. 3, 254–255.

56 Obj. Ana Lavrič, *Vloga ljubljanskega škofa Tomaža Hrena v slovenski likovni umetnosti*. 2. zvezek. Ljubljana, 1988, 255. Prim. drugačen (poznejši) zapis v Hrenovem protokolu – obj. Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov. Protokol 1, 1599–1605. *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 6, Ljubljana, 1984, 32.

in vloga (prave) Cerkve, *Sveto pismo* in tradicija kot vodilo(i) pri oblikovanju nauka in bogoslužne prakse. Tudi razlike v odnosu do Marije in svetnikov ter procesij, ki so bile pogosto v ospredju, so ob izbruhih sovražnosti navadno spremljali še drugi, večkrat izrazito posvetni nagibi. Ker je šlo obema stranema za prevlado, vnovični prevzem ali vsaj ohranitev položajev na tem zemeljskem svetu, so se s pristno ali le navidezno verskimi motivi tesno prepletali posvetni cilji in sredstva: gmotne dobrine in koristi, časti, politična moč. Seveda so k razprtijam precej pripomogli še osebne zamere in spori med posamezniki, družinami, ustanovami ali oblastniki, v Ljubljani predvsem med škofom in kapitljem na eni strani ter mestnimi svétniki in predstavniki v mestu stolujočih deželnih stanov na drugi strani. Kadar govorimo o katoliško-protestantskih trenjih v Ljubljani v drugi polovici 16. stoletja, pa moramo biti pozorni tudi na razmere in dogajanje v širšem prostoru: tako v Notranji Avstriji kot v Svetem rimskem cesarstvu, ob katerega južni meji je ležala Kranjska in ki je bilo tedaj sólo neločljivi del z novimi izzivi soočanega krščanskega Zahoda.⁵⁷

57 Prim. Lee Palmer Wandel, *The Reformation. Towards a New History*. Cambridge – New York, 2011.

work they accomplished and does not depend on the “values” and even the “advantages” of the 19th and 20th centuries. On such a basis this period will connect rather than divide (national) Slovenes and (national) Croats.

UDC 284.1:282:316.344: "15"(Ljubljana)

Lilijana Žnidaršič Golec

Catholic-Protestant conflicts in Ljubljana in the second half of the 16th century

In the second half of the 16th century, Ljubljana was noticeably marked by conflicts between Catholics and Protestants, especially those who took as their own the confession first presented at the Diet of the Holy Roman Empire in Augsburg in 1530 (*Confessio Augustana*). Both Catholicism and Protestantism (Lutheranism) were defended and attacked in the pulpits and elsewhere in Ljubljana as early as the first half of the 16th century, more precisely from the mid 1520s onwards. But the friction spread and intensified more noticeably after 1550. Although a serious blow was struck at the Protestant camp in Ljubljana with legal proceedings in 1547–1548 against “heretical” priests, sources now known show that the Protestants in the city quickly recovered. In 1552 the Ljubljana citizen Mihael Frankovič denounced before the city law-court the unknown authors of a libellous letter, with which they were said to have spread accusations against the priesthood and some laymen, including Frankovič himself and one of his sons. On the other hand, details from the minutes of the Ljubljana city council reveal that Frankovič was often involved in disputes, which for the most part were not religiously motivated. Nevertheless, the assumption that Frankovič was one of the more zealous anti-Protestants in Ljubljana is not without foundation, as indirectly confirmed by his son Mihael’s career among the priests of Ljubljana Cathedral. The ardent opponents of Protestantism in the 1550s also included priests from the Škofič family, foremost of whom was the vicar general of the Ljubljana diocese, Nikolaj. Said to be Trubar’s “greatest enemy on account of the faith”, he faced several “fronts” opened against him by Ljubljana Protestants. They are said to have spread rumours about Nikolaj after his death, claiming that he had “the legally married mother of his son on lease for over twenty years”, while his son “was to be presented this Saturday before the lawcourt on account of sodomy”.

The conflicts gained a fresh impetus after Primož Trubar returned to the Carniolan capital in 1561 or 1562. From June 1562 until the first months of 1565 Trubar, who had avoided the above-mentioned legal proceedings by taking refuge in Germany, was active in Ljubljana as Superintendent of the Church of the Augsburg (Lutheran) confession in Carniola. Both camps, Catholic and Protestant, now attempted to strengthen their ranks even more with theologically soundly based sermons. The context of these endeavours is seen in an extant section of correspondence, dating from 1564, between Trubar, Krelj and Tulščak on the one hand and the fervent Franciscan Jurij Bravšič (Braosich) on the other. Although it is clear that a real polemic, to which the leading Ljubljana preachers

challenged Bravšič, did not develop, this correspondence between the two sides, so far only partially known to the Slovene public, deserves to be published in full as soon as possible.

In fact, right to the end of the 16th century, when preachers and teachers of the Augsburg confession left Ljubljana on the orders of the Provincial Prince, adherents of both main confessions, coming from all strata of the city's inhabitants, contributed to the religious conflicts in Ljubljana with their hostile words and actions. In interpreting and consequently understanding the Catholic-Protestant tensions in Ljubljana – at the end of the 16th century the city had about 6000 inhabitants, with more than two-thirds being Lutherans – we certainly cannot overlook the conditions, events and personages who left their mark within a broad geographical area. This is particularly true concerning the lands of the Holy Roman Empire, whose most southerly region was Carniola with the so-called Austrian Istria.

UDK 27-185.32:176
316.74:2

Božidar Debenjak

Die Erbsünde. Über die Natur der verbotenen Frucht

Historische Definierung der Erbsünde im Bezug auf die Sexualität (Tertullian, Augustin). Die Sexualität als solche ist sündig, nur zulässig, wenn sie auf die Reproduktion zielt. Ein Blick in die Bibel: die Schlange spricht die bezeichnenden Worte über die Erbsünde: „Ihr werdet sein wie Gott und wissen, was gut und böse ist.“ Das Wie-Gott-Sein-Wollen führt in die Verderbnis. Die Natur der menschlichen Sexualität und ihre Dimensionen. Es lässt sich nicht vermeiden, zu beurteilen, welche biblische Bestimmungen über die Sexualität als Legales oder Ceremoniales und welche als Morales zu betrachten sind. Aber das Wesen der Erbsünde ist ein Streben nach dem unbegrenzten Tun „wie Gott“. Der Mensch als verfehelter Demiurg.

UDC 94(497.4)"16":272:929 Ferdinand II

Vanja Kočever

Ferdinand II at the head of the Counter-Reformation: The nobility and confessional-political conditions in Carniola in the first third of the 17th century

This article presents the period during the rule of Archduke and Emperor Ferdinand II (1595–1637) in the Duchy of Carniola – the central Slovene historical province. This period at the turn of the 16th century was marked primarily by the Provincial Prince's Counter-Reformation, the Catholic Renewal, the political-confessional conflict between the Protestant Provincial Estates and the Catholic ruler, as well as external wars.